

Література

1. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» / Відомості Верховної Ради. — 2005. — 51. — С. 548.
2. *Артоболевский С.С.* Государство и кризисные территории в Российской Федерации. — М., 2000.
3. *Гранберг А. Г., Кистанов В. В. и др.* Государственно-территориальное устройство России. — М.: Дека, 2003.
4. *Гранберг А. Г.* Основы региональной экономики. — М.: ГУ-ВШЭ, 2000.
5. Державне управління регіональним розвитком України: За заг. ред. В. Є. Воротіна, Я. Ф. Жаліла. — К.: АІСД, 2010.
6. Економічний простір і динаміка розвитку продуктивних сил України: теоретико-методологічні основи дослідження. — К.: РВПС України НАН України, 2008.
7. *Климанов В. В.* Региональное развитие и экономическая самостоятельность субъектов Российской Федерации. — М.: УРСС, 2000.
8. *Климов А. А.* Пространственное развитие и проблемные территории. Социально-экономические аспекты. — М.: Кам-Книга, 2006.
9. *Лексин В. Н., Швецов А. Н.* Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития. — М.: УРСС, 1997.

Стаття подана до редакції 12.10.2011

УДК: 327.(477)

І. Д. Дудко, д-р політ. наук,
зав. кафедри політичної історії,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ЗОНА ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ З СНД ЯК НАПРЯМ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: ЗАСАДИ КРИТИЧНОГО АНАЛІЗУ

АНОТАЦІЯ. Стаття спрямована на аналіз можливих тенденцій подальших інтеграційних процесів України внаслідок підписання нею договору про зону вільної торгівлі з країнами СНД. В аспекті дослідження — ризики, з якими країна може зіткнутися внаслідок поглиблення інтеграції у східному напрямі замість реалізації політичного курсу, спрямованого на здобуття асоційованого членства України в ЄС.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: Зона вільної торгівлі, Україна, СНД, ЄС.

АНОТАЦИЯ. Статья направлена на анализ возможных тенденций дальнейших интеграционных процессов Украины вследствие подписания ею договора про зону свободной торговли со странами СНГ. В аспекте исследования — риски, с которыми страна может столкнуться вследствие углубления интеграции в восточном направлении вместо реализации политического курса, направленного на достижение ассоциированного членства Украины в ЕС.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Зона свободной торговли, Украина, СНГ, ЕС.

ANNOTATION. The article is dealing with analyses of a possible tendencies of a further integration processes of Ukraine on account of its agreement on free trade zone with the states of CIS. Under discussion are risks, with which Ukraine can deal in a consequence of deepening its integration in east direction instead realization a political course towards getting associated membership in EU.

KEY WORDS: Free trade zone, Ukraine, CIS, EU.

Одним з найбільш гострих питань українського політикуму осені 2011 р. стало питання інтеграційних орієнтирів України або, точніше, визначення пріоритетних напрямів цих орієнтирів відповідно до офіційно визначених перспектив і практичної діяльності українського уряду. Показово, що відповідно до державних документів, і насамперед Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [3], таким пріоритетом визначено інтеграцію з Європейським Союзом. Логічним у цьому відношенні видається переговорний процес, активізований від початку 2011 р., щодо Зони вільної торгівлі з ЄС як важливий етап щодо здобуття асоційованого членства із Союзом. Слід визнати й суттєві здобутки щодо реалізації зазначеного в аспекті узгодження ключових параметрів угоди про ЗВТ між Україною і Європейським Союзом, про що було заявлено 20 жовтня 2011 р. керівниками переговорних груп у Європарламенті [1].

Утім, наскільки вищеокреслене можна вважати реальною перспективою з урахуванням того чинника, що майже напередодні зазначених заяв, а саме 18 жовтня 2011 р. українська сторона в особі прем'єр-міністра країни опинилась серед підписантів нової редакції договору про зону вільної торгівлі з країнами СНД. Характерно, що нову редакцію договору про ЗВТ країн СНД планувалось підписати ще в травні 2011 р., хоча тоді проти підписання виступили Узбекистан і Таджикистан, мотивуючи (неофіційно) позицію небажанням України вступати в Митний союз [10].

Проте, наскільки факт вступу України до ЗВТ з країнами СНД (договір має вступити в силу з січня 2012 р.) співвідноситься на сьогодні з перспективою приєднання або, навпаки, неприєднання

України до Митного союзу з Росією та іншими потенційними членами? Або, з іншої сторони, наскільки чинник приєднання України до ЗВТ співвідноситься з тенденцією формування Митного союзу за участі в ньому України та, у свою чергу, з тенденцією державних кіл України досягти насамкінець асоційованого членства в Євросоюзі?

Зазначимо, що відповіді на поставлені питання не мають однозначних висновків, враховуючи не тільки різнополюсні оцінки щодо вищевикладеного з боку українських експертів, а й суперечливі заяви, як і практичні дії щодо інтеграційного статусу країни українських державних кіл.

Так, доволі поширеною серед українського політикуму позицією щодо ЗВТ з країнами СНД є та, що головним позитивом від підписання договору є адаптація режиму вільної торгівлі до норм СОТ, а також окреслення процедури рішення спорів між країнами-учасницями СНД. Застосування країнами антидемпінгових і компенсаційних заходів, а також технічних бар'єрів, санітарних і фітосанітарних норм, за цією позицією, має відповідати нормам СОТ. Так, у разі порушення однією зі сторін СНД своїх обов'язків сторони будуть звертатися або в Економічний суд СНД або в спеціальну експертну комісію як механізму поліпшення процесу розв'язання торговельних спорів, пов'язаних з порушенням режиму [10]. В цілому зазначене, як вважає певне коло експертів, гармонізуватиме економічні відносини України з її можливими торговельними партнерами в межах співдружності, не заперечуючи можливість розвитку її інтеграційних орієнтирів як у східному, так і західному напрямі.

Такі підходи водночас зтикаються з менш перспективно очікуваними результатами, коли оцінки щодо ЗВТ з СНД деяких аналітиків не виходять поза межі збереження існуючого рівня відносин України з країнами СНД, враховуючи чітко визначені орієнтири державних кіл країни на інтеграцію з ЄС. Дане, як правило, базується на врахуванні (згідно тексту домовленості) повного переліку захисних заходів щодо двосторонньої торгівлі країн співдружності, коли більшість країн СНД зберігає мито на провідні експортовані з України продукти і сировину, передбачаючи, у свою чергу, мито на товари, що імпортуються з країн СНД до України [11]. До цього додаються й ті міркування, що договір не торкається такої гострої, зокрема, в українсько-російських відносинах теми, як ціна на енергоносії, а за цим не передбачає поглиблення економічних зв'язків до рівня реальної інтеграції.

Втім останнє також береться до уваги, і насамперед тими експертами, які схильні розглядами договір України з країнами СНД щодо ЗВТ як перший суттєвий крок щодо інтеграції України у східному напрямі, і насамперед щодо можливої перспективи приєднання України до Митного союзу з Росією, Білоруссю, Казахстаном й, вірогідно, деякими іншими країнами СНД.

Така точка зору відображає, зокрема, ту позицію, що членство України в Євросоюзі не є гарантованим попри існуючі просування у цьому напрямі української сторони. Йдеться, насамперед, про наполягання українських дипломатів на включення до домовленості про асоціацію з ЄС умов й терміну членства України в Євросоюзі — тенденції, яка не знаходить на сьогодні підтримки європейською стороною. До цього додаються й міркування щодо несприйняття Євросоюзом тенденцій внутрішньополітичної ситуації в Україні, пов'язаної, зокрема, із кримінальними справами, відкритими діючою владою щодо лідерів опозиції та вельми прохолодне сприйняття, у свою чергу, українською владою тенденції Євросоюзу на поєднання перспектив асоційованого членства України в ЄС з необхідністю проведення в українському суспільстві назрілих політичних реформ.

Крім того, в колі міркувань експертів, схильних поєднувати договір України щодо ЗВТ у межах СНД з перспективою входу до Митного союзу, неефективність західної інтеграційної політики для економіки України, якій немає чого запропонувати Євросоюзу в аспекті конкурентноздатної продукції, окрім сировини, продукції сільського господарства й дешевої робочої сили. Натомість Україна може експортувати промислову продукцію країнам—членам СНД, причому кооперація у данному напрямі підтримуватиме високотехнологічні, наукоємкі галузі, зокрема, авіа- і кораблебудування. З цим пов'язуються й висновки щодо зростання торгового дефіциту України, коли імпорт в країну превалює над експортом з неї. Виходячи з цього, як вважають експерти, повноцінна участь у двох ЗВТ в межах СНД і Євросоюзу погіршуватиме торговельний баланс й утворюватиме додаткові складності економічного розвитку України [2].

Характерно в сенсі взаємозв'язку договору про ЗВТ і можливого вступу України до Митного союзу, що такий розвиток подій не відкидається в цілому й українськими високопосадовцями на тлі затримок у підписанні домовленості про асоціацію з ЄС. Так, показовими щодо цього можуть вважатися заяви віце-прем'єра України С. Тігіпко, який зазначив на етапі зустрічі президентів України і Росії в Донецьку 18 жовтня 2011 р., що на разі, якщо

Європа заблокує підписання домовленості про асоціацію з Києвом, Україна може піти на зближення з Митним союзом. «Якщо зі сторони ЄС прозвучать абсолютно чіткі сигнали «ні», то вірогідність переорієнтації на Митний союз достатньо велика», заявив він [6]. До такої думки схилявся у своїх заявах упродовж переговорів у Донецьку і президент України, який з урахуванням чергових пропозицій російської сторони щодо членства в Митному союзі, і зокрема в аспекті поєднання можливого членства і зниження ціни на газ для України, відзначав: «Ми це обговорювали і обговорюємо. Останнє обговорення закінчилось тим, що ми вирішили подивитись, як він (Митний союз, — авт.) буде працювати і якими будуть відносини в ньому» [6].

Але якщо такі підходи починають визначати політичний курс України, чому вони не набувають характеру офіційно проголошеної платформи? Очевидним є те, що попри неузгодженість або, точніше, гостроту питання щодо ціни російського газу для України та спроб російської сторони поставити вирішення цього питання в залежність від інтеграційних орієнтирів української сторони у східному напрямі, позиція українського політикуму зумовлюється усвідомленням не тільки певних переваг, а й серйозних ризиків, з якими може зіткнутися Україна, приєднуючись до інтеграційних об'єднань під проводом Москви.

Так, попри чисельні заяви російських політиків (включно з керманічами держави) щодо економічних вигод для країн-членів інтеграційних об'єднань на євразійському просторі (до яких, окрім Митного союзу, відносять СЕП, Євразійський економічний простір і т. д.) реальні цифри та розрахунки щодо економічних перспектив у межах цих об'єднань навряд чи можуть засвідчувати про обопільні вигоди усіх їх реальних або потенційних членів. Характерно принагідно до Митного союзу, що 57 % голосів у ньому на сьогодні має Росія, тоді як інші його члени — Казахстан і Білорусь — по 21, 5 %. При цьому 87, 97 % усіх митних зборів надходять до російського бюджету. Казахстан отримує 7,33 %, Білорусь — 4,7 % [4, с. 12].

Зрештою, досвід участі Білорусі в Митному союзі свідчить, що Кремль ніколи не піде на реалізацію чийхось національних інтересів за рахунок своїх власних економічних пріоритетів чи вигоди. Так, щодо процесу ціноутворення на енергоносії для Білорусі у вимірі поглибленої інтеграції країни з Росією, то протягом останніх років білоруська і російська сторони знаходились у стані перманентних тарифних війн, які зрештою закінчились повною капітуляцією Білорусі. Показово, що Кремль зазвичай не виконує

щедрих економічних обіцянок. Так, здійснюючи активні дипломатичні зусилля щодо втягування України до Митного союзу через агітацію взаємовигідної економічної співпраці (у тому числі в енергетичній сфері) Газпром кілька разів піднімав ціни на блакитне паливо для Білорусі, довівши його на рівні першого кварталу 2011 р. до 244 дол. за тис. куб. газа [4, с. 13].

Зазначимо в аспекті перспектив ціноутворення на російський газ, що до 2015 р. Газпром планує зрівняти внутрішні ціни на газ із зовнішніми через неспроможність дотувати існуючу різницю між ними за умов обмеженості коштів на інвестування розбудови нових природних родовищ. Так, щодо фінансового статусу Газпрому, то він навряд чи може сприйматися як занадто перспективний, враховуючи заборгованість компанії наприкінці 2010 р. до 35 млрд дол. [4, с. 13].

Але чи варті в такому разі кроки України на економічне зближення з Росією, якщо вигоди від реалій інтеграційного (Митного) союзу, і зокрема у газовій сфері, вочевидь матимуть тимчасовий характер, тоді як перспективою інтеграційного об'єднання стане обмеження самостійності України не тільки в зовнішньоекономічній, а й (з урахуванням логіки функціонування поглиблених інтеграційних зв'язків) зовнішньополітичній сфері.

Визнаємо у данному відношенні, що будь-який інтеграційний союз, включно з таким, що уособлює в собі ЄС, не виключає передачу певної частини зовнішньополітичних повноважень кожного окремого національно-державного суб'єкту такого союзу наддержавним структурам координації та прийняття рішень, а за цим й певне обмеження самостійності його (суб'єкту) зовнішньополітичного маневру.

Втім, про які саме держави (з погляду на політичну систему, характер політичної влади чи принципи суспільно-політичного життя) йдеться, якщо говорити про перспективи інтеграції України з ЄС або Росією в межах Митного чи будь-якого іншого інтеграційного союзу євразійського простору? На противагу державам Євросоюзу, що попри соціально-економічні труднощі як наслідку світової економічної кризи зберігають демократичні принципи взаємодії (як зворотної сторони їх внутрішнього політичного розвитку), Митний союз як перша стадія економічної інтеграції та можлива передумова політичного союзу країн-учасників євразійського простору передбачає об'єднання країн, характерними рисами політичного життя яких на сьогодні є авторитаризм, корумпованість політичної влади, гострота соціально-економічних і політичних проблем [7]. Вхідження України до

такого об'єднання вочевидь перекиває не тільки перспективи її інтеграції з Європейським союзом, а й ствердження, поглиблення, відновлення демократичних засад розвитку, яких вона (Україна) прагне за часи незалежності.

Заслуговує на увагу, однак, в сенсі вищевикладеного, що підписання договору про ЗВТ з країнами СНД навряд чи доцільно пов'язувати виключно з тенденцією подальшого поглибленого інтеграційного процесу України у східному напрямі. Так, попри певні відповідні заяви щодо цього керівних осіб країни, зберігається надія, що вони (заяви) мають скоріше ситуативне (викликане специфікою підходів Євросоюзу до проблеми асоційованого членства в ньому України), ніж конкретно політичне (стратегічне) спрямування.

Так, характерно, що підписання Україною договору про ЗВТ з країнами СНД відбулось за умов конкретних вимог країн ЄС на рівні офіційних представників Євросоюзу, депутатів Європарламенту, лідерів Європейської народної партії припинити переслідування опозиції в Україні як перешкоди щодо можливого підписання та ратифікації домовленості про асоціацію з ЄС [5; 8; 12]. Якщо пов'язати позицію української сторони щодо небажання на даному етапі декриміналізувати статтю кримінального кодексу про переслідування державних діячів за перевищення службових повноважень (головна вимога країн Євросоюзу щодо угоди про асоціацію), крок на приєднання до договору про ЗВТ країн СНД може сприйматися в якості політичного маневру та зворотньої спроби українського керівництва тиснути в аспекті виборів шляхів інтеграції на ЄС.

Проте, чи має Українське керівництво достатньо геополітичних впливів, щоб реалізовувати свої національні інтереси на міжнародній арені шляхом політичного маневрування? Можна передбачити, що такі підходи не тільки не набудуть позитивних наслідків, а відчутно знизять довіру європейських країн до українського політикуму, зводячи нанівець ті досягнення, що були здійснені українською дипломатією у попередні місяці або навіть роки. Не виключено, що відмова ЄС від підписання домовленості з Україною про асоціацію, стане передумовою реальної переорієнтації українського керівництва щодо пріоритетів інтеграції, підштовхуючи країну до поглибленої кооперації в межах МС, ЄЄП, ЕвразП.

Характерно, що договір про ЗВТ країн СНД вже сьогодні дає підстави його членам, і насамперед РФ ініціювати консультації з Україною по питанню підготовки її домовленості про

ЗВТ з ЄС. Це дає підстави деяким аналітикам стверджувати, що «Росія вже не пускає Україну в зону вільної торгівлі», вимагаючи додаткових захисних заходів щодо торговельних операцій сторін [9].

Так, українське керівництво знаходиться сьогодні на важливому етапі окреслення подальшої долі, як і перспектив розвитку України. ЗВТ з країнами СНД не виключає певних позитивних моментів у розвитку економічних, і насамперед торговельних відносин України з іншими країнами на теренах СНД. Це — бажаний і об'єктивний процес. Утім, кожний наступний крок щодо вибору шляхів інтеграції має бути не тільки абсолютно виваженим, а й прагматичним з урахування національних інтересів України. Ціною питання є збереження демократії, суверенітету, економічної й політичної самостійності країни як найбільших здобутків українського суспільства періоду незалежності.

Література

1. В СНГ подписан новый договор о свободной торговле [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://news.mail.ru/politics/7103704/>
2. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/12069.html>
3. Европарламент поддержал резолюцию по Украине [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://news.mail.ru/inworld/ukraina/politics/7182634/?frommail=1>
4. ЕНП: с Украиной дальше «не о чем говорить» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://news.mail.ru/politics/7149507/>
5. Киев выиграл раунд. Но дальнейшие переговоры об ассоциации с ЭС могут сорваться. — Коммерсантъ Украина. — 21.10.2011. — № 171 (1445).
6. Ни да, ни ЕС. Украина застыла между Европой и Россией [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kommersant.ua/doc/1797>
7. О чем Украина договорилась со странами СНГ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [ews.mail.ru/inworld/ukrainapolitics/7143564/?frommail=](http://news.mail.ru/inworld/ukrainapolitics/7143564/?frommail=)
8. Павленко Р. Останній шанс Росії // Тиждень. — 2011. — № 15 (180). — С. 12—14.
9. Россия уже не пускает Украину в зону свободной торговли с ЕС: «Мы потребуем консультаций». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: ensor.net.ua/news/185680/rossiya_uje_ne_puskaet_ukrainu_v_zonu_svo_bodnoyi_torgovli_s_es_my_potrebuem_konsultatsiyi

10. Украина вступит в Таможенный союз. — http://www.krrudprom.ua/news/Ukraine_vstupit_v_Tamogenniy_soyuz.html

11. *Шишлов А.* Единое экономическое пространство — для гастарбайтеров и наркотрафика? [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://shishlov.ru/news/index.phtml?id=613>

12. Юлия Тимошенко стала европейской ценностью. ЕС может отложить соглашение об ассоциации. — Коммерсантъ Украина. — 14.10.2011. — № 166 (1440).

Стаття подана до редакції 06.10.2011

УДК 330.14

В. Ф. Горячук, канд. техн. наук,
старш. наук співроб.,
Інститут проблем ринку
та економіко-екологічних досліджень НАН України

СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ»

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто результати семантичного аналізу поняття «соціальний капітал», здійснено порівняльний аналіз його з фізичним та людським капіталом, розглянуто різні підходи к дослідженню соціального капіталу, визначено основні його джерела та складові.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: соціальний капітал, норми, довіра, мережі, зв'язки, інститути

АННОТАЦИЯ. В статье рассмотрены результаты семантического анализа понятия «социальный капитал», осуществлен сравнительный анализ его с физическим и человеческим капиталом, рассмотрены различные подходы к исследованию социального капитала, определению его основные источники и составные

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: социальный капитал, нормы, доверие, сети, связи, институты

ABSTRACT. The article considers the results of the semantic analysis of the concept of «social capital», carried out a comparative analysis of its physical and human capital, examines the various approaches to the study of social capital, the determination of its main sources and components

KEYWORDS: social capital, norms, trust, networks, communications, institutions.